

En teolog och hans samtid

"Lång dags färd med klarhet" har teolog lic Gunnar Dahmén nämnt som lämplig underrubrik till sin artikel om biskop Anders Nygren. Han skriver med anledning av den nya bok, som denne vid 82 års ålder givit ut. Boken uttrycker i mycket detsamma som Nygren med klarhet och pedagogisk skicklighet framlade redan på 30-talet. Vad som var sant då och som teologiska forskare i hela världen läste med beundran behöver ingen modern "förnyelse". Dahmén sammanfattar vad Nygren varit som teolog, lärare och praktisk kyrkoman: han har utövat stort inflytande i vår tid.

Hur många kilogram är det mellan Stockholm och Malmö? Om man för femtio år sedan svarat att frågan var meningslös och gav samma svar i dag skulle väl knappast någon beklaga att man inte förnyat sig utan bara kom med samma gamla svar som tidigare? Men detta är precis vad en teologisk kritiker sagt om Anders Nygren och hans nyligen utkomna arbete — "Meaning and Method".

Våra teologer är av segt virke. Den nitioårige Gustaf Aulén överraskade härom året med en på engelska skriven bok om Dag Hammarskjölds tankevärld. Anders Nygren, åttio två år fyllda, kom förra året med nyssnämnda verk, där han penetrerat den internationella filosofiska och teologiska debatten i ljuset av den religionsfilosofiska grundsyn på principfrågorna, vilken han som ung man för första gången presenterade i en avhandling vid tjugotalets början.

Denna förväntan att man måste ändra sig, och helst flera gånger, för att visa sig intellektuellt med sin tid har att göra med massmedias presentation av nyhetsbevakning. Tidigare växte vetenskapliga rön fram genom diskussion och experiment fackmän emellan för att så småningom också bli populärt kända. Nu störtar TV-producenten, vår tids övermänskliga, in med sitt team genom dörren och finner en detalj som förstoras, förenklas och utbasuneras som en sensation. En debatt flammar upp, om också lika kortvarig som den brasa som bara har näring i en tidning. Producenten rusar sedan vidare för att hitta något nytt.

Vetenskapsmannen, han må vara naturvetare, humanist, teolog eller vad som helst, är först irriterad över detta okonventionella inlägg men finner det snart både ovanligt och intressant att vara ett namn. Han blir lika fort besviken över att i nästa ögonblick vara glömd. Men nu har han lärt sig hur man ska lägga ut betet för TV. Han blir mera angelägen att synas än att få tala igenom saken med sina kolleger. Teologerna är inte sämre än andra. "Gud är död" var en fullträff. "Kristus som clown" har också gått ganska bra, men konkurrensen hårdnar. Teologi har i sällskap med andra vetenskaper fått leverera material till en fortlöpande serie av halvsanningar, missförstånd och överdrifter. Mer eller mindre bisarra uppslag, för att inte tala om illa genomtänkta försök till s k omvärderingar, blir "nyheter" som likt fyrverkeripjäser stiger mot himlen med väldigt knallande; men medan folket jublar slocknar snabbt de dalande stjärnorna. I detta läge måste det naturligtvis vara diskrediterande att hålla fast vid en åskådning, även om den prövats under ett långt livs konfrontationer med både lärjungar och oliktankande.

Anders Nygren

Anders Nygren, biskop i Lund 1949—59, läst och känd av sina samtida teologer som ingen på denna biskopsstol sedan sin medeltida företrädare Andreas Suneson, blev tidigt docent i Lund, sedan professor i etik och slutligen alltså biskop. Han har en lång rad skrifter bakom sig. Som kyr-

koman hade han en tid uppdraget att leda Lutherska världsförbundet.

Det hela började på 1920-talet. En lantpräst i Ölmevalla begärde tjänstledighet för studier. Det sägs att domkapitlet i Göteborg undrade vad det skulle tjäna till, men när han nu ville det så... Anders Nygren — så hette alltså den studieintresserade unge mannen — gjorde snabb karriär och återvände inte till direkt tjänst inom kyrkan förrän som biskop.

Under 1930-talet kom den bok som bar titeln "Den kristna kärlekstanken genom tiderna". Dess underrubrik Eros och Agape kom snart att bli huvudtitel och ett begrepp som skulle gå över världen. Den har översatts till elva språk, däribland kinesiska och japanska. Så sent som 1969 översattes den till spanska och 1971 till italienska.

Vad handlar boken om? Bägge orden Eros och Agape är grekiska och betyder "kärlek", men två slags kärlek. Eros är människans kärlek till Gud. Agape är Guds kärlek till människan. Vilken kärlek är den kristna? Svaret — Agape. Eros hör hemma i den grekiska filosofin. Att den kristna kärleken under tidernas lopp många gånger beskrivits som människans kärlek till Gud är, säger Nygren, ett missförstånd, en förväxling.

Missförståndet beror på inflytandet från Platon. Hans tal om längtan till en sanare värld än vår egen samfäll delvis med en kristen människas längtan bort från det förgängliga till det som är evigt. När Viktor Rydberg tolkar kristendomen, låter han sin beundran för grekisk tanke

påverka sin uppfattning av kristendomen. "Blir vad själviskt är förgätet, skall inom dig gudsbelätet härligare danas ut".

Nygren vidhöll obevekligt att detta icke är äkta kristen kärlek. Var gång i bibeln som det talas om kärlek sker det med Agape, och det betyder Guds kärlek till människan. Detta var något nytt — att Gud brydde sig om den ofullkomliga människan. Det var detta som var så revolutionerande och gjorde kristendomen till något helt nytt, annorlunda och förargelseväckande, eftersom den stod i strid med den grekiska kärlekstanken. Eros talade om människans strävan efter det goda, hur människan genom egen kraft, rening och rättfärdighet liksom klättrar på en steg mot himmelen för att där hämta sin belöning. Att Gud stiger ner till människan var, som Paulus skriver, "för judarna en stötesten och för grekerna en dårskap".

Anders Nygren tog oss med på en färd genom hela idéhistorien för att visa hur dessa olika kärlekstankar ibland blandas, ingår i en syntes eller också stöter bort varandra. Sitt vältaligaste uttryck fick den av Erostanten färgade kristna kärleken i t ex Dantes gudomliga komedi om vandringen från helvetet till himmelen.

"Eros och Agape" handlar om de bägge kärlekstankarnas väg genom länder och sekler. Det är en klar framställning som inte vill värdera utan bara karakterisera. Man tycker sig i Nygren höra en av dessa engelska domare när de ger sin summing up. Lidelsefritt, metodiskt, benar de upp de mest invecklade sammanhang för juryns ledamöter, som sedan får ta ställning.

Anders Nygrens undervisning kom som en befrielse. Här såg man i fågelperspektiv idéernas brottning. Kristendomen var något unikt, ett budskap om befrielse, uppriktelse. Nygren hade med sin teologi ritat en karta, där man kunde följa den kristna tankens äventyrliga färder. En resebeskrivning på vägen genom livet att hjälpa den sökande från att gå vilse eller ge upp.

Den klassiska dialogen

Bakom Nygrens språkligt lättillgängliga argumentering finner man det klassiska filosofiska samtalet med sina motargument, frågor och svar. Även en monolog av Nygren låter som ett samtal. Hela hans författarskap är ett samtal med teologer och filosofer från kyrkofäderna till Bertrand Russel och Wittgenstein. Även professor Nygrens tentamina blev samtal. Han hade svårt att kugga någon, men när det någon gång måste ske, fick tentanden intrycket att professorn funnit tankeutbytet så givande att han gärna ville fortsätta samtalet efter låt oss säga fjorton dagars tid.

Man kan efter nygrenskt mönster fråga sig vad samtal är. Vi har samtal där vederbörande talar om olika saker, samtal där man söker överrösta varandra och estradsamtal där man är mera angelägen om att tala till publiken än med varandra (modell TV:s valdebatter). Slutligen finns eller fanns en gång de samtal där man från olika utgångssynpunkter sökte nå fram till det rätta svaret. Det är detta slag av samtal Nygren är intresserad av.

Han berättar på ett ställe om en debatt i Lund på 1920-talet anordnad av Lunds Kristliga Studentförbund och Clarté — gemensamt! Inte nog med detta. Alla meningsyttringar i form av applåder var avlysta!

I det arbete varmed Nygren nu avslutar — fast man vet ju aldrig — sin vetenskapliga gärning avser han, som titeln "Meaning and Method" anger, att reda ut filosofiens, religionsfilosofiens och teologiens uppgifter och vetenskapliga metoder. Huvudtesen är den självklara men därför långt ifrån alltid iakttagna regeln att man måste ge akt på i vilket sammanhang en sak står. Man får icke bedöma den efter en främmande måttstock. Sammanhanget ger en sak dess mening. Man kommer att tänka på Hans Larsson och hans "Poesins logik". Poesin har sina egna lagar, på samma sätt som konsten. Lika lite som man har rätt att avfärda ett modernt konstverk därför att det inte "föreställer" något eller återger "förnuftiga" former och färger, lika litet kan man avvisa gudstron därför att den inte följer lagar hämtade från annat håll.

Religionen likaväl som teologien har under tidernas lopp och ända in i vår egen samtid kommit på avvägar i det välmenande men meningslösa syftet att ge den legitimation från något annat område. Man har i ovist nit sökt att skaffa kristendomen en på andra håll acceptabel klädsel. Under många århundraden var det den antike filosofen Aristoteles, Platons lärjunge, man ville hålla sig väl med. Teologien fick lära sig uppföra sig aristo-

teliskt. Vår egen generation har nya auktoriteter, men fortfarande finner man samma välmenta men hopplösa försök till anpassning. I senare tid har det varit den tyske filosofen Martin Heidegger, fader till existentialismen. Heidegger lär att tillvarons innersta är ångest. Dödsmedvetande och begränsning bestämmer människans existens. Heidegger besitter till fulländning den tyska filosofiens alla möjligheter att uttrycka sig svårbegripligt, men genom att gestaltas litterärt av Sartre och teologiskt av kollegan Rudolf Bultman har hans tankar kommit att spela en stor roll i vår tid. Bultman har gjort sig känd genom slagordet "avmytologisering". I ytterligare förenklad men icke förskönad gestalt har hans tankar upptagits av den för några år sedan ryktbare engelske biskopen Robinson, vars bok "Gud är annorlunda" förvisso ger skäl för titeln.

Under senare år har Heidegger som måttstock fått träda åt sidan för Marx. Det har varit mycket tal om en dialog mellan kristendom och marxism. En svensk diplomat med erfarenhet från östblocket sade en gång att en kristen kan tvivla och mista sin tro men han kan också träda ut ur brottningen stärkt i sin tro. En marxist är förlorad det ögonblick han tvivlar. Sprickan bara växer, och detta är orsaken till att man icke tillåter någon konfrontation med andra tankar. Ändå hör vi talas om en dialog. Bakgrunden är att en hel skola av kristna teologer i viljan att anpassa sig efter sin tid utbytt "låt oss nu bekänna vår kristna tro" mot "låt oss nu bekänna våra gärningar".

När man sålunda från början kapitulerat, har marxisterna inte haft någon anledning säga nej till en dialog som ur deras synpunkt endast är att ta emot teologens marxistiska bekännelse.

I denna dialog har Nygren icke deltagit. Det skulle strida mot hans uppfattning av samtal. Om den ene säger att människan lever allenast av bröd och den andra att människan lever icke av bröd allenast — hur skulle det kunna bli en meningsfull dialog? Det hindrar inte att han tagit upp frågan om tro och gärningar, en fråga som kan beskrivas som ett politiskt handlande för människans välfärd på jorden. Som vanligt finner han att man utgått från fel sätt att fråga. Det har varit ett ständigt fram och tillbaka mellan påståendet att den kristne har endast sitt himmelska medborgarskap och påståendet att det är kristendomens stora uppgift att förvandla världen. För Nygren är världen om också fallen ändå Guds värld, dit han sänt sin Son och med vilken vi hör samman: två världar i en. Den fallna världen kan icke bestå utan makt och rätt, men dessa realiteter får icke missbrukas. Tror man sig kunna bortse från verkligheten och regera med bergspredikan enbart, skulle det bli som Nygrens lärare Luther säger ”som om en herde i ett stall släppte samman vargar, lejon, örnar och får och läte alla gå fria bland varandra och sade: Beta här och var fromma och fridsamma inbördes, stallet står öppet och bete har ni tillräckligt. Här finns inte någon vakthund, som ni behöver vara rädda för.” Fåren skulle nog

hålla frid, men de skulle icke få leva så länge.

Biskopen

Tidigare var det inte ovanligt att stiften hämtade biskopar från de teologiska fakulteterna. Söderblom, Eidem, Andrae, Aulén och Runestam är exempel bland flera. Göteborgs stift tog förstås inga risker. Denna ”utlokalisering” var nyttig och historiskt i linje med svensk tradition. Nya krafter kunde beredas plats vid universitetet och teoretikerna fick lära känna det praktiska livets villkor. Anders Nygren blev också han en av dem som gick till biskopatet, vilket inte hindrade honom från att gå vidare i sin teologi, ingalunda som ett då och då kärt pysslande med vad som varit utan med tankar som inspirerade långt utanför stiftets och landets gränser.

Anders Nygren kom till sina nya uppgifter vid den tid då gränserna öppnats efter krigsåren och kyrkornas folk kunde mötas på nytt. Uppdraget att bli president i det nybildade Lutherska Världsförbundet beredde honom möjlighet att i ekumeniken tillämpa sin förmåga att genomskåda falska frågeställningar och få kollegerna att se det väsentliga. Det vanliga vid stora ekumeniska möten, om man ser tillbaka i tiden, har som regel varit att teologerna, som kallats samman i enhetens tecken, vid närmare betraktande av varandra upptäckte ännu flera skavanker och sprickor än de sett på avstånd, och resultatet av det hela blev icke sällan ömsesidig bannlysning. Nygren använde sin

beprövade metod att sitta ner och tillsammans med dem reda ut vad de menade och vad de ville, och resultatet blev frid och försoning.

Som lutheran och teolog hade Nygren som alla sina föregångare djupa rötter i de tyska universiteten. Han gifte sig förresten med en dotter till en tysk kyrkoman. I den tyska kyrkostrid, som blåste upp under 1930-talet, förstod han genast att här fanns ingen möjlighet för kompromisser av det slag som ofta aningslösa sk "tyska kristna" trodde sig kunna ingå med de nya idéerna. Han såg att det var vargen och icke mormor. Ifråga om nytänkandet på vissa håll syndade han tappert mot Luthers förklaring till åttonde budet att "urskulda och tyda allt till det bästa". En snabb uttryckning med dåvarande ekle-siastikministern Arthur Engberg avvärjde ett försök av den sorgligt ryktbare "riksbiskopen" Müller att få en svensk biskop att förrätta den vigning som hans tyska landsmän avböjde.

Det heter i England att "Oxford is the last home of outmoded German philosophies". Där blev de vänligt mottagna och

man fick dem att ta reson. Oswald Spenglers "Der Untergang des Abendlandes" blev "The decline of the West". Det lät mera lugnande. Nu tar de tyska teologernas idéer språnget rätt över till Amerika där vad man är frestad kalla Mr Barnums efterträdare tar hand om dem och realiserar dem i förenklade sensationsupplagor. Mot denna bakgrund förstår man att seriös anglo-amerikansk filosofi och teologi vill ha något mera gediget att ägna sig åt, och det är förklaringen till att man nu förmått Anders Nygren lägga fram sitt metodologiska magnum opus "Meaning and Method". Samtidigt har där utkommit ett arbete om Anders Nygren, ett arbete som ingår i en serie där man presenterar de teologer som utövat inflytande i vår tid. Vilken verkan "Meaning and Method" kan få för framtiden vet man naturligtvis inte. Den är långsiktigt inriktad och med vittgående syftning på både filosofiens, religionsfilosofiens och teologiens område. Svensk teologi kan glädjas åt att ha fått vara med om att lägga en grund för kommande uppgifter.